

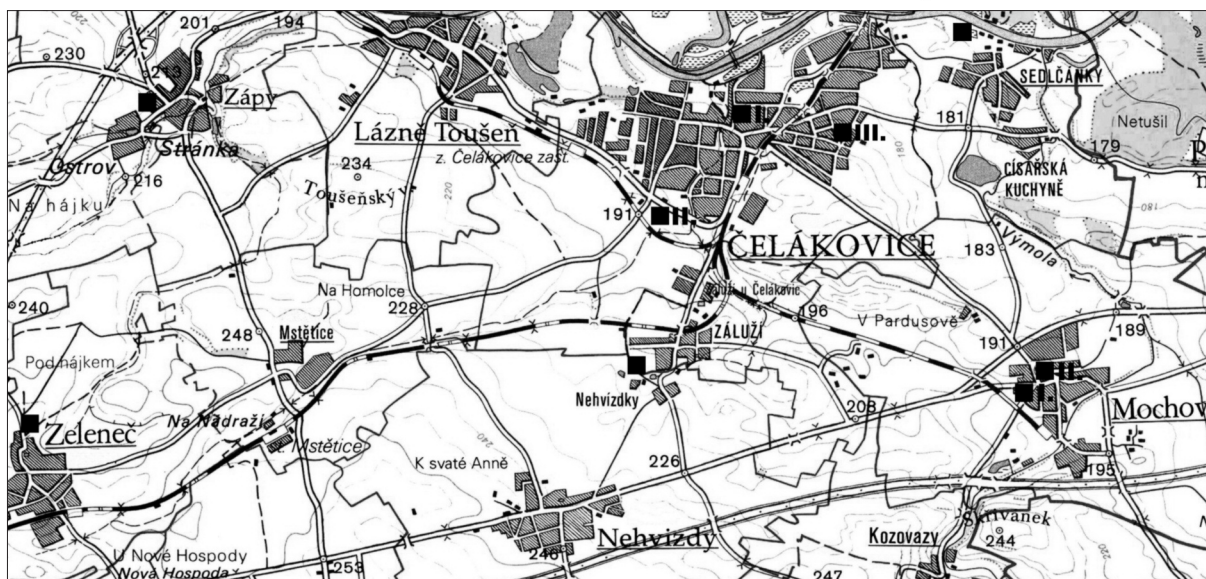
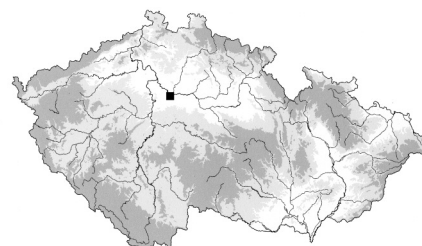
NOVÉ POZNATKY O VÝROBĚ A OBSAHU KAPTORG NA ZÁKLADĚ STUDIA HROBŮ ZE ZELEŇČE A ČELÁKOVIC, OKR. PRAHA-VÝCHOD

Nad'a Profantová – Jaroslav Špaček – Miroslava Novotná

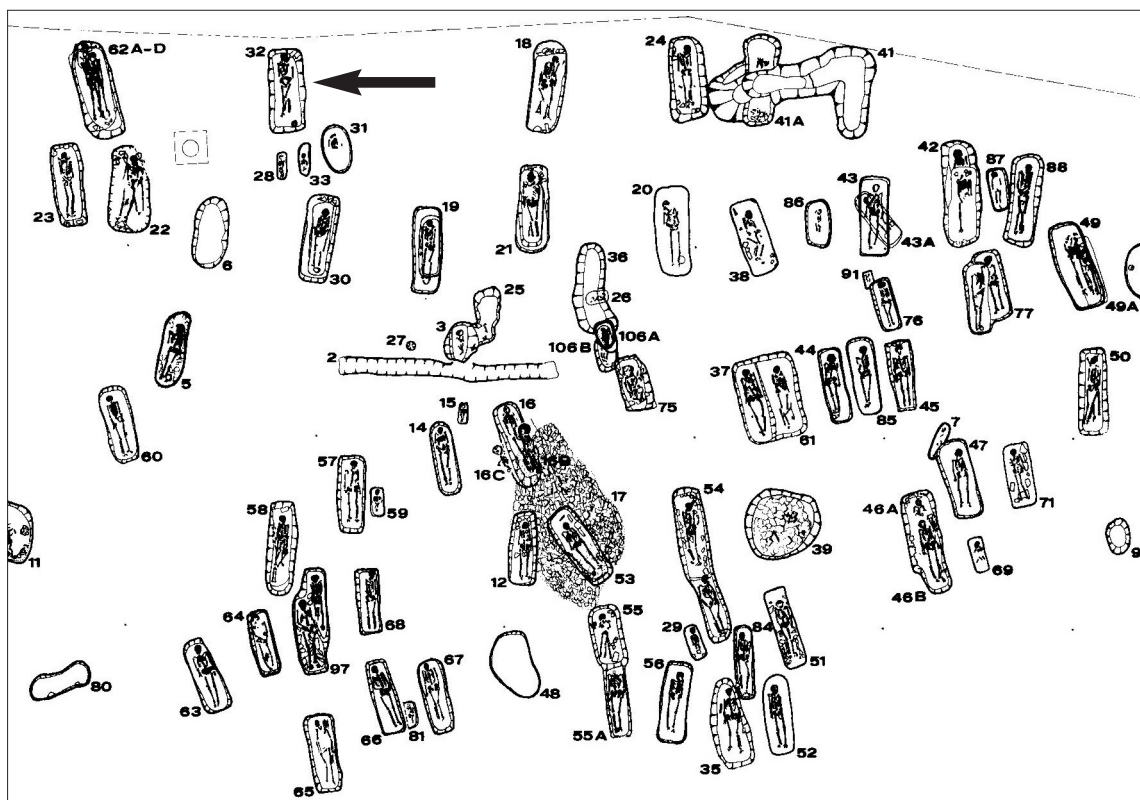
ÚVOD

V tomto příspěvku se budeme zabývat dvěma raně středověkými hroby s nálezy kaptorg z širšího Čelákovicka (Špaček – Snítily 2005; Špaček 2007), ze Zelenče a z Čelákovic, pohřebiště II v poloze V Rybníčkách (obr. 1). Obě pohřebiště, prozkoumaná Městským muzeem v Čelákovících, byla objevena nově, což se nestává v posledních desetiletích příliš často. Jedná se o lokality dosud nepublikované, na pohřebišti v Zelenči bylo odkryto 140 raně středověkých hrobů se 154 jedinci, v Čelákovících jen o málo méně. Pohřebiště se částečně časově překrývají, lze je datovat do 10. století, v případě Čelákovic pohřbívání pokračovalo ještě v 11. století.

Oba nálezy přinesly důležité informace o obsahu kaptorg i o některých technických detailech jejich konstrukce. Právě kaptorgám je věnována poměrně soustavně značná pozornost (Krumphanzlová 1974; Štefan 2005; Profantová – Šilhová 2010), což souvisí mimo jiné i s velkou koncentrací těchto nálezů ve středních Čechách (Profantová – Šilhová 2010, obr. 10) a s existencí nejstarších dílen v tomto regionu (minimálně jedné v Praze). Nové nálezy navíc podle našich zjištění patří dvěma po sobě následujícím chronologickým horizontům rozlišeným v rámci 10. století.

Obr. 1. Výřez z mapy s nálezy raně středověkých pohřebišť na Čelákovicku. Čelákovice I (1922, 1932, 1960, 1970, 1973, 1988, 2001, 2010); Čelákovice II (2006–2007); Čelákovice III (1966); Mochov I (1909, 1929); Mochov II (2001); Nehvizdky (1930, kol. 1950, 1957, 1958, 1960, 1968, 1972); Sedlčanky (1910?); Zápý (1964, 2000); Zeleněč (1997, 2004, 2005)

Obr. 2. Zeleneč. Středový výsek pohřebiště s polohou hrobu 37, označeného jako objekt 32

1. ZELENEČ

Pohřebiště v Zelenči bylo objeveno při severním okraji obce v r. 1997 v rámci sledování stavby plynovodního přivaděče (15 hrobů s 19 jedinci) a pod vedením J. Špačka zkoumáno i v dalších letech. Největší část byla odkryta v roce 2004 a zatím posledních 13 hrobů v roce 2005. Pohřebiště se rozkládalo na pozemcích, kde měly být budovány rodinné domky a inženýrské sítě, na ppč. 612/7, 701/7, při okresní silnici č. 33310 spojující Zeleneč se Svěmyslicemi (Špaček 2004, 153; Špaček – Snitilý 2005, 155–157; 2006, 157).

Dosud bylo odkryto 140 hrobů se 154 pohřbenými v raném středověku, které můžeme datovat bezpečně do 10. století, s pravděpodobným přesahem do 2. poloviny či závěru 9. století a možným přesahem do počátku 11. století. V tomto příspěvku se budeme podrobně zabývat hrobem č. 37, který obsahoval mimo jiné bronzovou kaptorgu. Právě u kaptorg se ukázala nutnost uplatnit početné speciální metody výzkumu, aby se správně provedla konzervace předmětu, aniž by unikly informace o jejím obsahu a o výrobním postupu schránky. Proto bylo nutné zapojit do výzkumu další odborníky a provést analýzy na VŠCHT v Praze (Ing. M. Novotná), dále určit detailně textil a podobně. Výsledný text tedy vychází z komplexně pojeté spolupráce v několika specializovaných pracovištích.

1.1. Popis nálezové situace

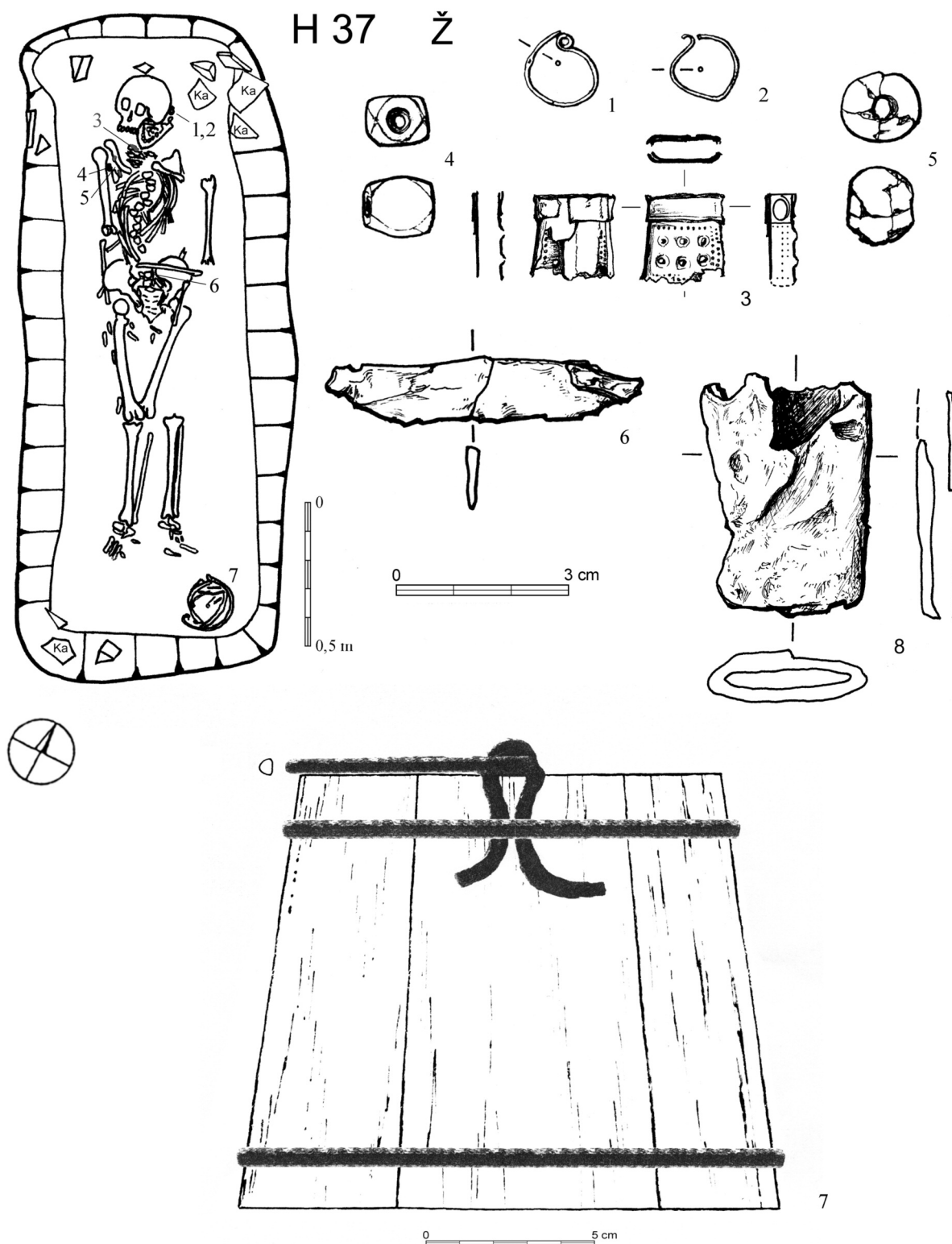
Hrob 37 ležel v severnější části, ještě však v centru nekropole (obr. 2). Hrobová jáma byla obdélná, s mírně sešikmenými stěnami, rozměry: 232 × 96–98 cm, hloubka 53–59 cm od podloží, tedy min. 85/94 cm. Jáma byla vyložena v nohou a za hlavou kameny, výplň tvořila tmavší hlína. Orientace pohřbu Z–V, poloha těla nznak, ruce podél těla. Podle antropologického určení šlo o ženu ve věku 20–30 let (obr. 3; 4:1; fototab. 14:1).

U levé skráně a na pravé straně se našly stříbrné náušnice (1, 2), u špiče dolní čelisti bronzové zlomky kaptorgy (3), u klíční kosti jantarový korál (4) a další skleněný korál (5), v pánvi ležel malý železný nožík (6), za nohama v levém rohu jámy stálo vědro (7). Ve výplni byl nalezen další bronzový předmět – část pochvy nože či dýky (8). V hrobě se našel ještě další malý plochý bronzový plíšek, který může souviset přímo s kaptorgou (9).

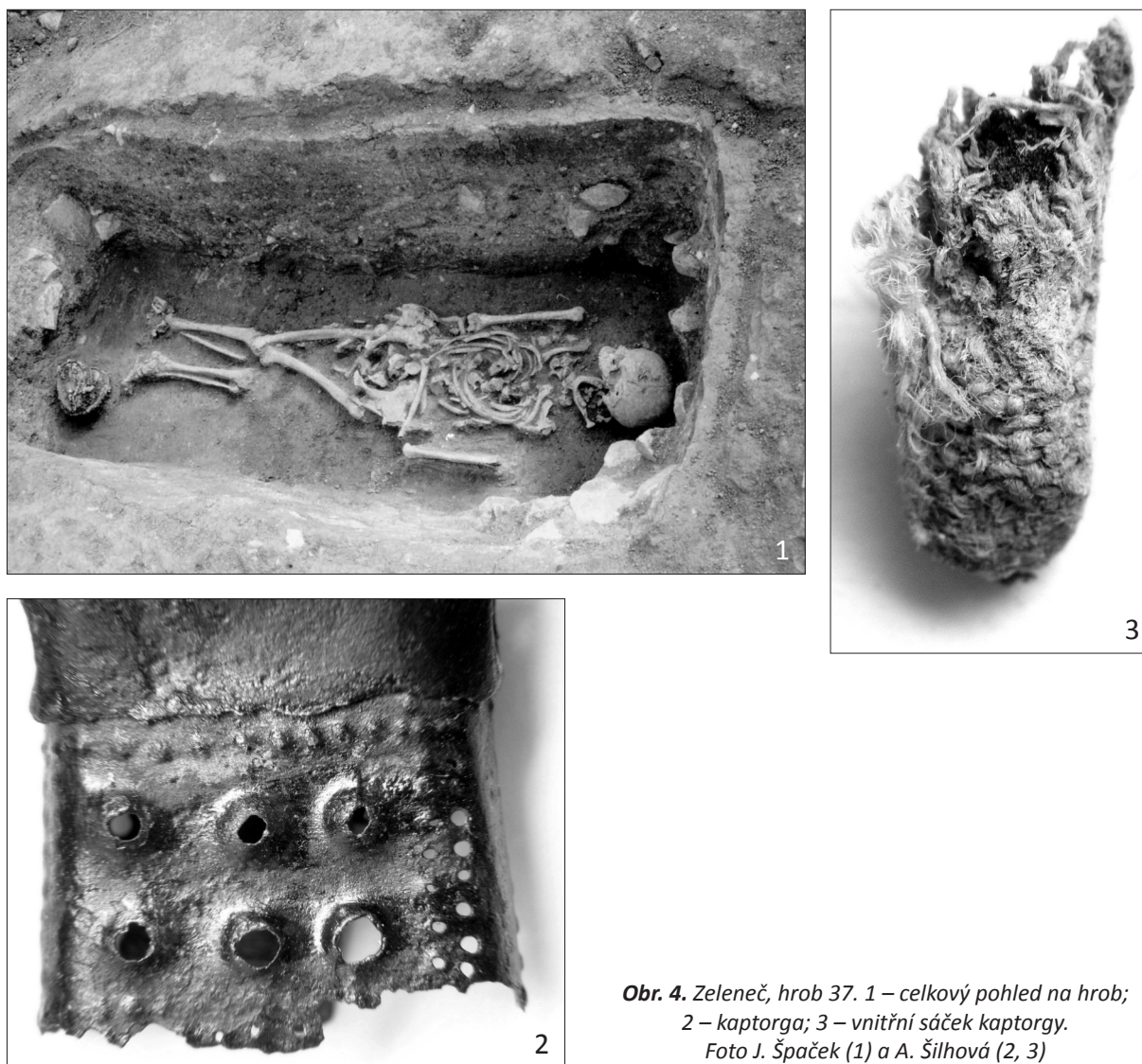
1.2. Popis nálezů

1–2. Drobné stříbrné náušničky s očkem, prům. 9,4–10 mm, prům. oka 2 mm, s. drátku 0,9 mm. Druhý exemplář má lépe zachované očko, ale je zlomené. S. roztepaného oka 1,1 mm. Obr. 3:1, 2; inv. č. A 232692–3 (MM Čelákovice).

3. Bronzová schránka nevýrazně lichoběžníkovitého tvaru, zdobená vybějeným ornamentem vytvářejícím výzdobné pole a šesti vypnuliny ve dvou řadách. Na bocích též dvě řady vybějeného dekoru na povrchu plastického a dva otvory pro zavěšení (prům. 3,2–3,3 mm). Dno kaptorgy zničené, zadní strana nezdobená, zato na ní lze sledovat způsob výroby schránky. Z víčka kaptorgy se dochoval jen zdvojený plech po horním obvodě schránky, šev na víčku se nedochoval, neb právě u místa spoje je poškozený. Uvnitř kaptorgy byla zjištěna lněná, hruběji tkaná látka – nejspíše váček (3b) o rozměrech 12–14 mm na výšku (obr. 4:3). V něm zjištěn jakýsi „uhlík“, podrobený dalším analýzám. Určen byl jako karbonizované dřevo, což není totožné s uhlíkem. Rozměry kaptorgy: horní šířka s víčkem 12 mm, s. 5 mm, v. 14 mm (původně min. 15 mm), v. víčka 5 mm. Obr. 3:3; 4:2; inv. č. A 232771.

Obr. 3. Zeleneč. Plán a výbava hrobu 37, kresba předmětů H. Komárková

Obr. 4. Zeleneč, hrob 37. 1 – celkový pohled na hrob;
2 – kaptorga; 3 – vnitřní sáček kaptorgy.
Foto J. Špaček (1) a A. Šilhová (2, 3)

4. Hraněný jantarový korál (určila P. Burdová) s okosenými rohy a s otřelými hranami. Korál byl vrtán rozzhavenou jehlou, takže zbylá pryskyřice přetekla u otvoru. D. 13 mm, š. 10 mm. Obr. 3:4; inv. č. A 232604.

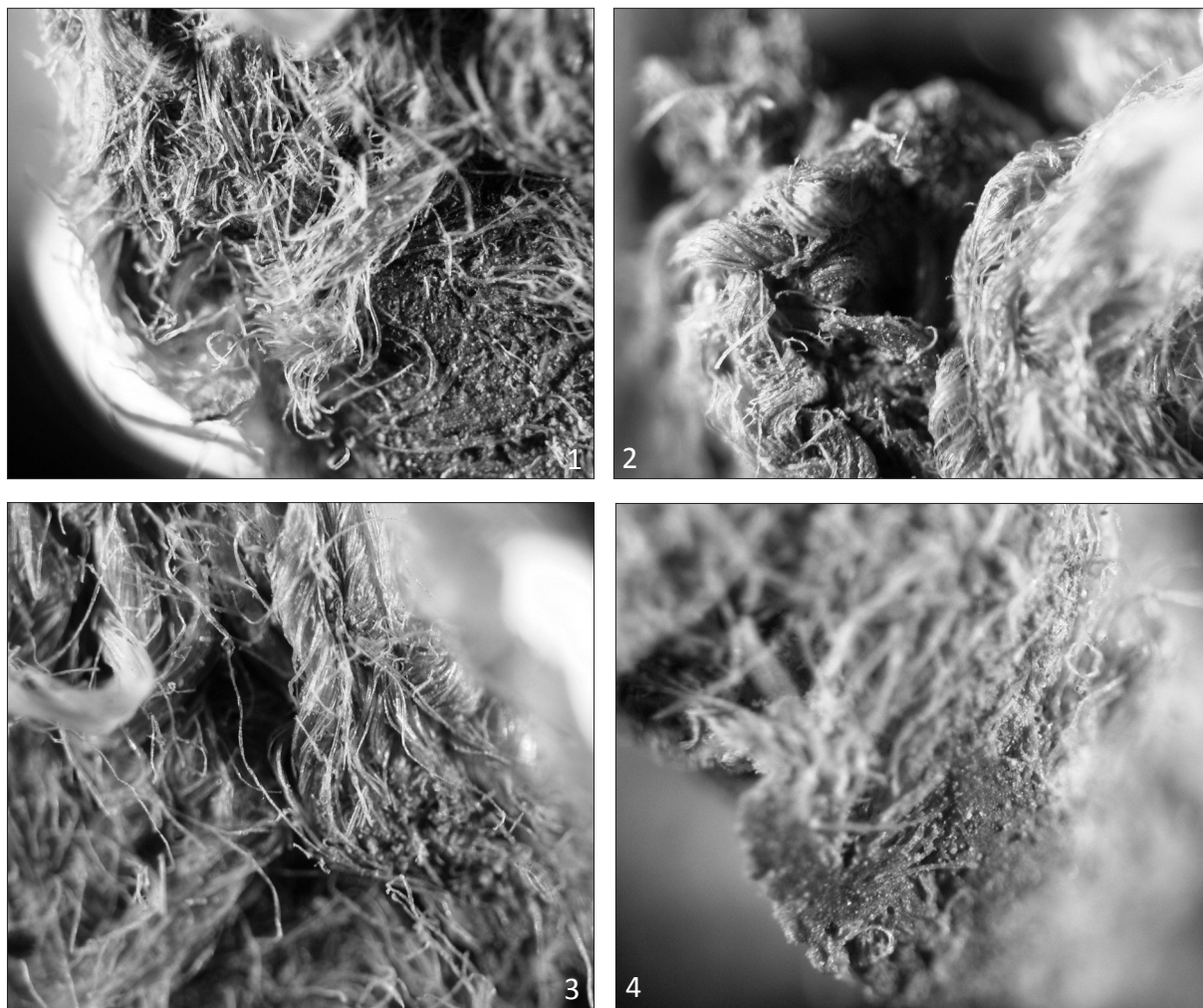
5. Kulovitý, silně rozesklený korál tmavé barvy (koroze?) o průměru 13 mm a výšce 12 mm, slepovaný. Obr. 3:5; inv. č. A 232603.

6. Železný nožík s rovným hřbetem a oboustranně odsazeným neúplným řapem. D. 54 mm, z toho řap před. str. 9 mm + řap ohnutý na zadní stranu 13 mm, š. 11 mm, min. d. 67–68 mm. Na řapu zbytky dřeva. Obr. 3:6; inv. č. A 232770.

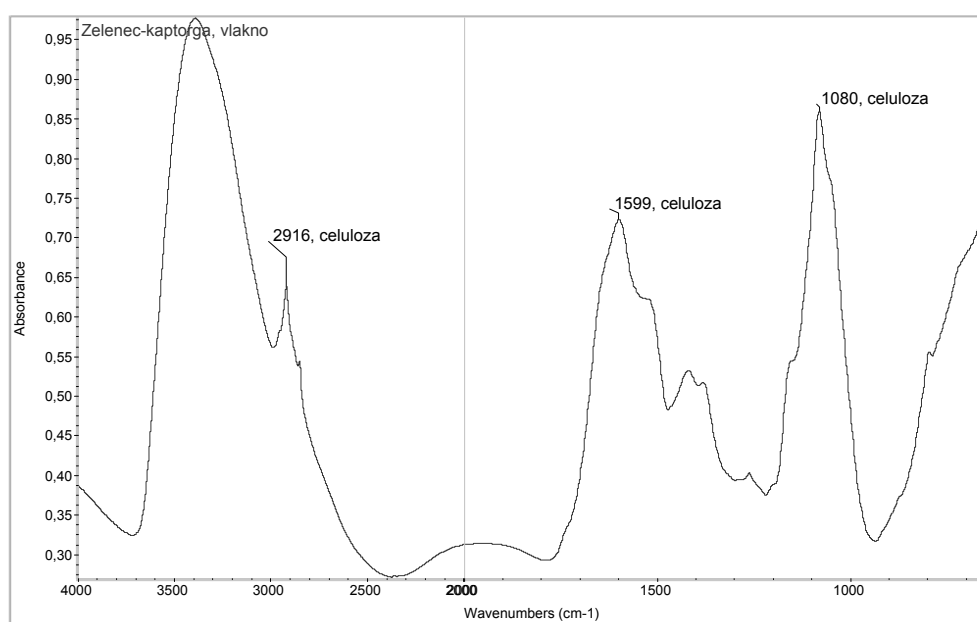
7. Dřevěné vědro kónického tvaru s ataší ve tvaru vlaštovčího ocasu, stažené dvěma obručemi: horní o průměru 134 mm přidržovala i závěsné kování, spodní dosáhla průměru 160 mm, předpokládaná výška vědra je 150 mm. Šířka obruče půlkruhového řezu byla cca 8 mm, místy byla širší díky korozi a příkorodovaným zbytkům dřeva. Průměr okraje byl zhruba 126 mm. Rukojeť je ukončena jednoduchým očkem. Obr. 3:7; inv. č. A 232794. Dřevo bylo dáno k určení až po konzervaci, tudíž se snížila jeho výpovědní hodnota. Jedná se o jehličnan (určení ZIP Plzeň), nelze tedy vyloučit ani tis, známý dosud z většiny obdobných určení (Profantová 2007, Tab. 4).

8. Dutý bronzový, víceméně kónický předmět, na zadní straně více poničený, patrně kování pochvy většího nože či dýky. D. 40 mm, max. š. 28 mm, max. š. v horní části 9 mm. Obr. 3:8; inv. č. A 232772.

9. Dva ploché bronzové, téměř pravoúhlé plíšky, jeden (menší) se dvěma stopami po vybíjení při jedné hraně. Může jít o zbytky víčka či dna katorgy. D. 12,5 mm a 7,5 mm, inv. č. A 232712.

Obr. 5. Zeleneč. Obsah kaptorgy, detaily vláken. Foto M. Novotná

Obr. 6. Zeleneč. Spektrum celulózy, tj. Iněného vlákna z obsahu kaptorgy. Sestavila M. Novotná

1.3. Analýza kaptorgy

Kaptorga je bezpochyby nejvýznamnějším předmětem hrobové výbavy, kovový přívěsek však plní i speciální úlohu. Obsahuje magickou ochranu pro svou majitelku, a to jak zaživa, tak nejspíše i po smrti. Proto právě tomuto předmětu, v Čechách nejhojněji užívanému v době přechodu od pohanství ke křesťanství, tedy od závěru 9. do poloviny 11. století, věnujeme bližší pozornost.

Kaptorga patří k menším „lichoběžníkovitým“ exemplářům typu IA (Profantová – Šilhová 2010, obr. 9). Byla jednoznačně zavěšena na krku, nejspíše spolu se dvěma korály. Ovšem vzhledem k větší velikosti perel a pouhému počtu 2 ks mohly být tyto našity i přímo na oděvu.

Obdobná drobná kaptorga – ovšem bez rozpoznatelné výzdoby – se našla v Olomouci, Wurmově ulici v hrobě 39 (výzkum J. Bláhy) spolu se stříbrnými košíčkovitými náušnicemi mladšího velkomoravského rázu, tento celek patří závěru 9. a případně prvním dvěma dekádam 10. století (cf. Profantová – Šilhová 2010, obr. 19).

Příbuzná výzdoba se objevila na kaptorze ze Stehelčevsi, jejíž přední a boční části byly vyrobeny též z bronzů a zdobeny vypnulínami či kroužky, orámovanými drobnými, shora raženými perličkami (Profantová – Šilhová 2010, obr. 17). Tuto kaptorgu, technicky trochu odlišně konstruovanou (typ III – Profantová – Šilhová 2010, obr. 13:3) lze bezpečně zařadit do závěru 9. či 1. poloviny 10. století vzhledem k přítomnosti náhrdelníku z olivovitých korálů. Pochází z hrobu dospělé ženy, tak jako v Zelenči. Musíme tedy počítat s nošením cca 10/15–20 let, neboť kaptorgy dívky obdržely zřejmě již v dětském věku (Brandýsek, Dobrovíz, Klecany I: hrob 31). Proto byla kaptorga ze Stehelčevsi nejspíše vyrobena nejpozději v 1. čtvrtině 10. století. Patří k okruhu malých bronzových kaptorg s víčkem vyráběných nejpozději od přelomu 9. a 10. století. Ukazuje i nejčastější zavěšení pomocí konopného provázku.

Vypnuliny tvoří též doplňkovou výzdobu rostlinnému motivu v horní části kaptorgy z Debrna (obr. 10:1), datované spíše do 2. poloviny 10. století.

Výzdoba stejně jako užití bronzového či měděného plechu ukazují na vyšší sociální statut v rámci komunity pohřbívací v Zelenči, ovšem nikoliv na elitní prostředí pohřebišť souvisejících přímo s tehdejšími centry (např. Praha-Za jízárnou, stříbrné kusy zdobené filigránem a granulací, Kolín či Žalov – cf. Smetánka 1994, 165–6; Lutovský 1996, obr. 7:8, Profantová – Šilhová 2010, tab. 1; Štefan 2005, obr. 3:2).

1.4. Datování hrobu

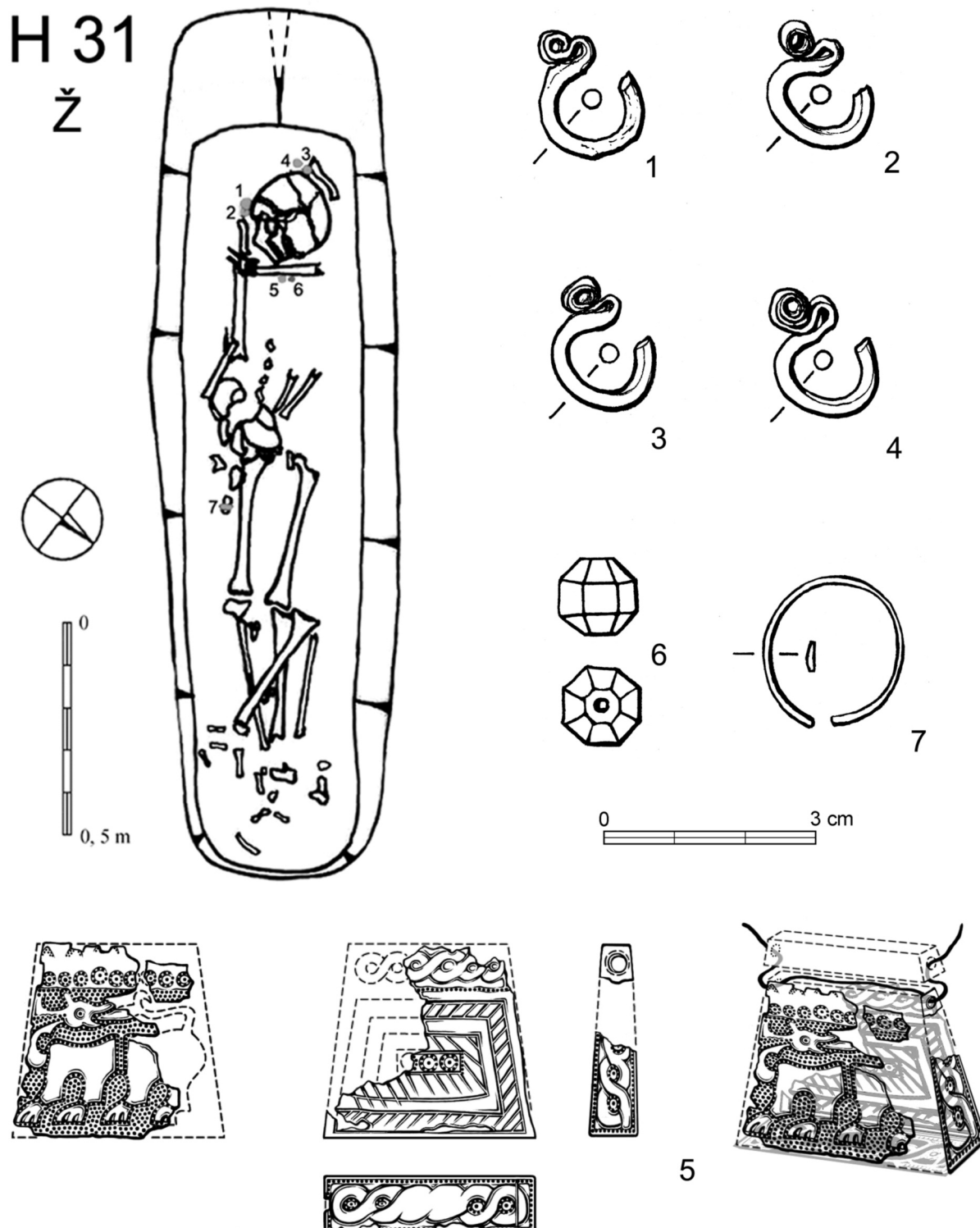
Kombinace drobných náušnic s očky spolu s kaptorgou drobných rozměrů naznačují značné stáří hrobu, od poslední dekády 9. do průběhu 1. poloviny 10. století, kdy se náušničky s očky vyskytují nejčastěji. Rovněž přítomnost vědra může svědčit pro toto období, i když se vědra v řidším počtu vyskytují i později. Jantarový korál tohoto typu se vyskytuje po celé 10. století, avšak v 1. polovině se tyto korály častěji objevují jednotlivě či v malém počtu. V rámci pohřebišť, kde se hroby s náušnicemi s očky objevilo více, rozhodně tento celek patří k staršímu horizontu. K němu patří ještě některé hroby s typickými středohradištními nádobami. Navíc jde o jeden z pěti hrobů obsahující vědro, většinou se jedná o hroby sociálně významnějších jedinců (cf. např. Stará Kouřim – Šolle 1966; Klecany I – Profantová 2009, obr. 8, tab. 2). Mladší horizont představují především hroby s nálezy esovitých záušnic.

Vřazení hrobu 37 do staršího horizontu pohřebišť má význam v tom, že se rozhojňuje počet kaptorg bezpečně datovaných do 1. poloviny 10. století a ukazuje se velké typové (Ia, Ib, II, III) i velikostní a výzdobné spektrum těchto kaptorg v Čechách. Přestože kaptorga ze Zelenče patří k těm méně honosným, přineslo její zpracování některé důležité údaje: především rozšířila spektrum organických materiálů, které se podařilo zjistit uvnitř (obr. 5 a 6). Dále naznačila zdvojení obalu: plátěný sáček a kovový obal. Plátěný sáček lze snad srovnat s vlněnou kaptorgou z Gdaňsku (Polsko; Hensel 1965, obr. 446). Jednoduchá výzdoba není dostatečnou oporou pro chronologické závěry.

2. ČELÁKOVICE

Pohřebiště v Čelákovících v poloze V Rybníčkách, tedy č. II (vzhledem k dříve známému pohřebišti I – Špaček 1973, 8–12; Špaček 2002, 116, Špaček 2004, 153; Sláma 1977, 29 – v poloze u křižovatky Kostelní /Hakenovy/ a Husovy ul.) leží na mírném svahu jižně od silnice vedoucí z Brandýsa nad Labem do Čelákovic, poblíž dnešní benzínové pumpy, na ppč. 3571/12. Jeho severní okraj byl zničen při výstavbě silnice. Ostatní okraje byly záchranným výzkumem zachyceny. Celkem bylo v letech 2006 a 2007 odkryto J. Špačkem 128 raně středověkých hrobů (Špaček 2007; Špaček – Snitilý 2008, 121–122).

Hroby na tomto pohřebišti jsou dosti hustě vedle sebe, převážně orientovány atypicky SSV-JJZ, jen málo z nich bylo orientováno Z-V, tvoří již náznaky řad. Hrob 31 s kaptorgou ležel ve střední části pohřebišťe. Na pohřebišti lze rozlišit tři horizonty, pohřebišťe vzniklo v 10. a zaniklo někdy ve 2. polovině 11. století. Na pohřebišti, byť v jiné části, se vyskytl u nás víceméně poprvé zachycený jev: dvojice hrobů byla obklopena pravoúhlým příkopkem se vstupem, jedná se nejspíše o zbytky memoria (Špaček – Snítily 2008, 121), jak je známe ze západních předloh (cf. Profantová v tisku).

Obr. 7. Čelákovice. Plán a výbava hrobu 31

2.1. Popis nálezové situace

Hrobová jáma byla obdélná, relativně úzká, o rozměrech 200 × 60 (40 při dně) cm, hloubka 24 cm od úrovně podloží. Stěna za hlavou byla výrazněji šikmá než ostatní, v nohou byla jáma zaoblená. Výplň tvoří světle hnědá hlína. Orientace ZJZ-VSV, dívka 11–12 let. Poloha na zádech, levá ruka mohla směřovat do klína. Část kostí strávena, především z hrudníku a kloubů. Většina žeber chybí. Levá posunutá tibia se křížila nad kotníkem s pravou. Posunutá byla i pánev k pravé stěně hrobové jámy včetně zachovalých částí loketních a vřetených kostí. Posmrtně byl hrob narušen, svědčí o tom kromě zmíněného posunu levá klíční kost a kus žebra nacházející se za hlavou a levá pažní kost nalezená pod bradou. Tato pažní kost směřovala loketním kloubem přes horní část pravé pažní kosti (důvod narušení mohl být i rituální, hrob se nezdá být vykradený). *Obr. 7; 8.*

Při lebce bylo po dvou párech esovitě ukončených záušnic (1–4). Na hrudníku nalezena stříbrná rozpadlá kaptorga (5; *fototab. 14:2, 3*), poblíž na levé straně ležela křišťálová perla (6). Na pravé ruce kovový prsten (7), patinu nesly i sousední prstní články.

2.2. Popis nálezů

1–2. Párové, stříbrem (?) plátované a esovitě ukončené záušnice, prům. obou 15 mm, š. es. kličky 4,8 mm, s. drátu 2 mm. *Obr. 7:1, 2*; inv. č. A 179513–514. Na záušnici č. 2 patrný zbytek švu, asi po plátování. Patina obou zelená.

3–4. Párové, stříbrem plátované a esovitě ukončené záušnice, prům. obou 15 a 14,6 mm (č. 4), š. es. kličky 4,8–5 mm, s. drátu 2 mm, d. (řez) kličky 7,9–8 mm. *Obr. 7: 3, 4*; inv. č. A 179515–516. U záušnice č. 3 patrný stříbrný plech pod zelenou korozí na oblouku i kličce.

5. Lichoběžníková stříbrná kaptorga se dvěma otvory pro zavěšení, zdobená rytou výzdobou na vybíjeném/puncovaném pozadí. Hlavní motiv představuje čtyřnohé zvíře s hlavou otočenou dozadu a otevřenou tlamou se zuby. Je provedeno jemnou rytou linií, ve spodní části částečně zdvojenou (možná jde o opravný tah, bez retuše – viz *Profantová – Šilhová 2010*). Tlapy se dochovaly jen tři, mají naznačený drápy. Druh zvířete nelze určit. Tělo zvířete je přerušeno svislým páskem s vybíjenou výzdobou, což může mít nějaký symbolický význam (viz plaketa ze Želének – *Profantová – Frána 2003*, obr. 1). V místě krku je na zvětšené fotografii dobře vidět vybíjené přerušení, mohlo být záměrné – viz tělo, mohlo jít však i o nechtěné přerušení, které nestálo za retušování. Do otevřené tlamy zvířete míří stylizovaný útvar, nejspíše listovitý konec ocasu, ovšem úplně vyloučit nelze ani vyplazený jazyk. Oko je provedeno jako ražený kroužek se středem, obdobné kroužky, avšak tvořené raženými vpichy tvoří horní lem kaptorgy, po něm následuje nezdobený pás původně překrytý víčkem. Kaptorga měla původně i víčko, z nějž se však dochovaly jen 2 zlomky, z nichž jeden představuje část boku s otvorem. Rub nezdobený. Zadní strana je zdobená rytou geometrickou symetrickou výzdobou, její střed tvoří 3 vybíjením provedená kolečka se středy, orámovaná obdélnou šrafurou, která ve spodní části pretíná obdélné rámování. Po prázdném pásu následuje další se šrafurou vedenou opačným směrem. Horní část zadní strany zdobí rytý pletenec, ten se uplatnil i na dně a bočních stranách kaptorgy. Je lemován pásem vpichů, ty zdůrazňují i jeho vnitřek, kde je na dně i bocích vždy ještě vybit střed – tedy vnitřek pletence odpovídá vybíjeným kolečkům na přední i zadní straně. Chybí větší kus spodní části kaptorgy, který zřejmě nebyl vůbec vyzvednut. Proto jako rozměry lze uvést jen výšku, délku horní části a snad i šířku. Š. podstavy 30 mm, v. 27 mm, š. dna 8 mm. *Obr. 7:5 (i rekonstrukce); 8:3, 4*; inv. č. A 179517.

Uvnitř zjištěn chuchvalec lněných vláken, jakási organická výztuž (asi dřevěná či z kůže), zmineralizované části hmyzu, pravděpodobně i zbytky kůže (doměřeno 11. 1. 2007). Zjišťováno ze 3 vyjmutých vzorků. Vlákna byla ve vzorcích 1 a 3, zbytky dřeva (vzorek 2, 3 a malý odlouplý vz. 4), zlomky drobných živočichů, nejspíše brouků (vzorek 2), potvrzena byla i přítomnost kůže (spolu s uhličitánem z mineralizace, vzorek 3). Kůže tvořila jakési sklady či řasení – podařilo se změřit sklad 1 a 2. Toto řasení bylo při spodním okraji kaptorgy. *Obr. 8:2; fototab. 14:4–6.*

Vlákna ze vzorku 1 a 3 byla určena jako lněná, zvláště určována byla vlákna zmineralizovaná (především vz. 3), abychom zjistili, zda nešlo o příměs z buničiny, v níž se zlomky krátkodobě ocitly. U vláken byly naměřeny dva typy celulózy, celulóza 1 by mohla být konopí (*obr. 9*), celulóza 2 je len. Zajímavostí je tzv. azbestové vlákno, silně mineralizované. Může jít o přírodní vlákno z naleziště, ovšem také mohlo být sebráno (slída) jako zajímavost a užito jako amulet. Zatím bylo zjištěno jen v této kaptorze, takže náhodnost či záměrnost výskytu nelze potvrdit.

6. Hraněná křišťálová perla dvojkónického tvaru, na řezu osmihran. Průměr 10 mm, světl. otv. 1,5 mm, váha 2,00 gr. *Obr. 7:6*; inv. č. A 179518.

7. Stříbrný páskový otevřený prsten, nejspíše bez výzdoby. Prům. 19,5 mm, š. pásku 5 mm. *Obr. 7:7*; inv. č. A 179519.

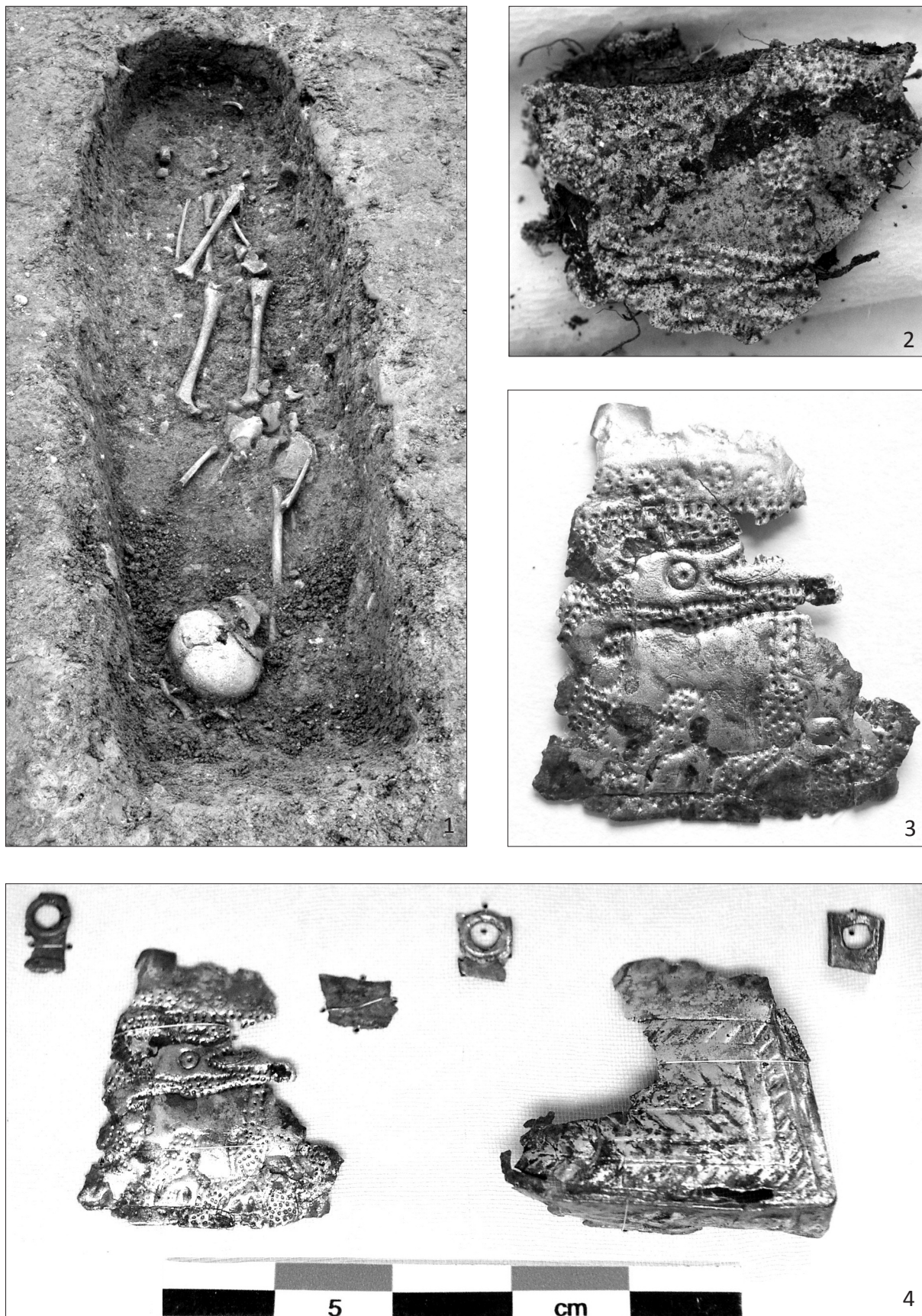
2.3. Datování hrobu

Hrob 31 je možné datovat na základě soupravy esovitých záušnic, jejich průměr 15 mm patří mezi malé, s typickým výrazným roztepaním esovité kličky. Takové záušnice se vyskytují již během první poloviny 10. století.

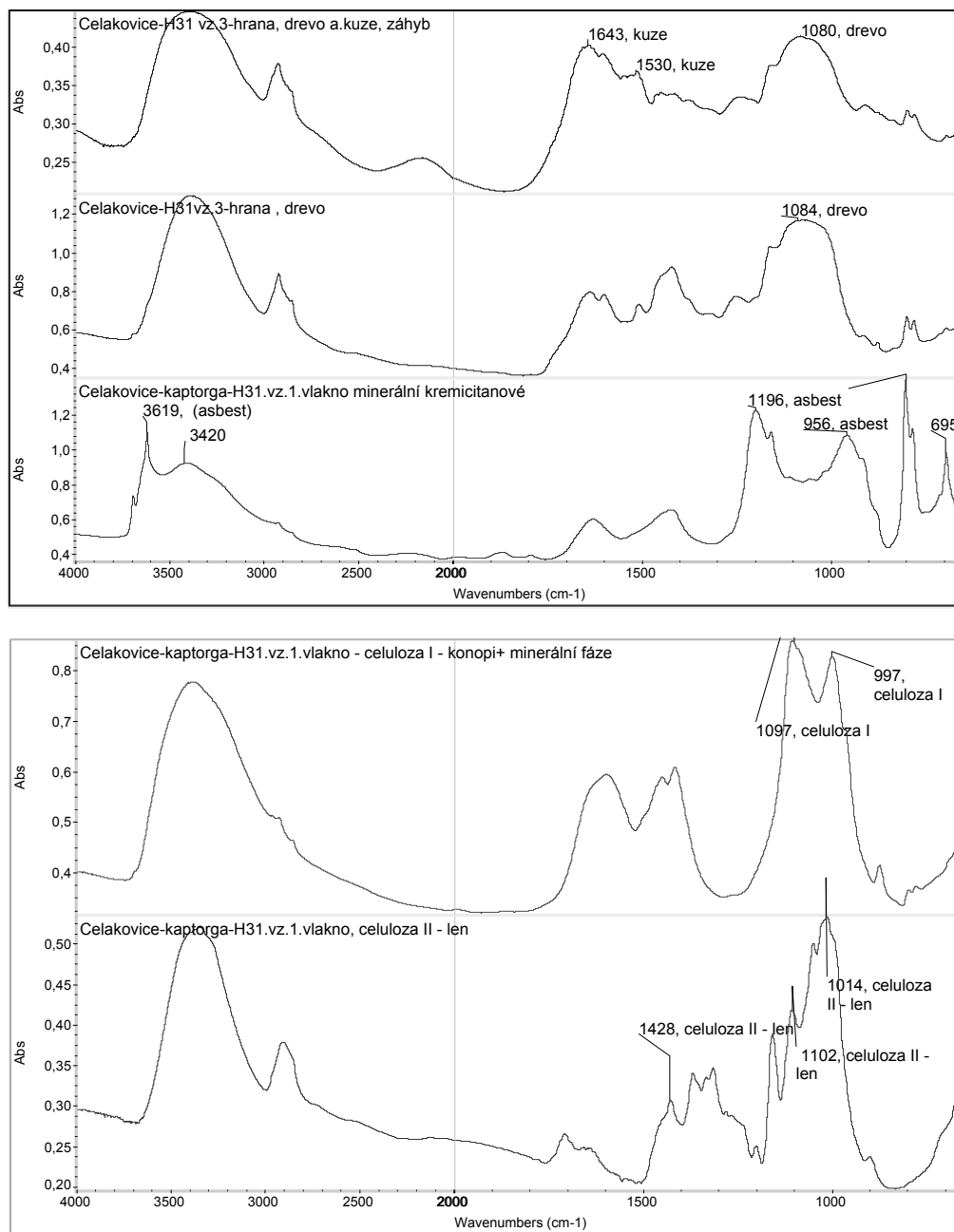
Na Pražském hradě náušnice o průměru 15 mm a síle 2 mm patří do skupiny M1, ovšem šíří esovitého ukončení blízcímu se 5 mm se z ní vymykají (cf. *Tomková 2005*, 267). M. Šolle drobné stříbrné záušnice s roztepaným es označuje jako nitranský typ¹ a řadí je na pohřebišti u kostela sv. Petra a Pavla

¹ Od skutečného nitranského typu se však liší, tam je roztepaní ještě širší (konzultace s G. Fusekem).

Obr. 8. Čelákovice, hrob 31. 1 – celkový pohled; 2 – detail obsahu kaptorgy; 3 – detail přední strany kaptorgy; 4 – rekonstruovaná kaptorga. Foto J. Špaček (1), M. Novotná (2) a A. Šilhová (3, 4)

Obr. 9. Čelákovice. Obsah kaptorgy. 1 – spektrum dřeva, kůže a mineralizovaného vlákna, 2 – spektrum celulózy I (asi konopí) a II (len). Sestavila M. Novotná

na Budči také již do 1. poloviny 10. století, tedy do nejstarší fáze tamního hřbitova založeného při kostele (Šolle 1990, 167, 169, obr. 21:2), vystupují spolu s jantarovými korálky. K. Tomková však ukazuje, že ve skupině M1 se neobjevuje na Pražském hradě plátování (Tomková 2005, 267).² Tomkové skupina M2 může našim exemplářům též vyhovovat, neboť tam se uplatňuje širší roztepané es, ovšem obvykle spolu s větším průměrem záušnice (do 20 mm).

Obdobné záušnice doprovázely také hrob č. 22 s nálezem kaptorgy v Klecanech II (pohřebiště na hradišti, k němu Profantová – Stránská 2008; Miličková – Profantová 2007), byly však celé stříbrné a síla drátu byla až 2,5 mm. Místo křišťálové perly celek doplňovala perla karneolová (Profantová – Šilhová 2010, obr. 3). Tento celek při předběžném datování klademe do 2. třetiny až 2. poloviny 10. století – s tím, že

² V našem případě by bylo vhodné pořídit ještě rentgenový snímek a mikrosnímek, aby bylo plátování zcela prokázáno.

pohřebiště samo zaniká v závěru 10. století. Domníváme se, že drobný technologický rozdíl v materiálu záušnic nemá chronologický význam a že hrob 31 z Čelákovic můžeme datovat obdobně do 2.–3. třetiny 10. století, přesah do počátku 11. století nepovažujeme za pravděpodobný. Křišťálové perly se objevují tak jako jiné drahokamové od počátku 10. století, mezi nejstarší exempláře patří nálezy z Budče, pohřebiště u kostela Petra a Pavla, např. hr. 25/86, kde se vyskytla spolu se stříbrnou granulovanou perlou moravské či postvelkomoravské produkce (Váňa 1995, 88, obr. 66:7,2). I když je jiného tvaru, vystupuje též jako solitér. V Praze-Motole se ve třech hrobech vyskytly křišťálové perly shodného tvaru jako v Čelákovicích, v jednom případě též s esovitými záušnicemi (hrob 124; Kovařík 1991, 65) o průměru 14 mm a síle 2 mm. Všechny tři celky jsou řazeny do 2. poloviny 10. století. Páskové prsteny jsou v Praze-Motole též kladeny do 2. poloviny 10. století, i když jinde mohou přežívat i déle. Prsten z hrobu 50 z Prahy-Motola doprovázely esovité záušnice i křišťálová a karneolová perla (Kovařík 1991, tab. 71) spolu s prstenem belobrdského rázu. Datování tohoto hrobu též spadá do 2. poloviny či poslední třetiny 10. století.

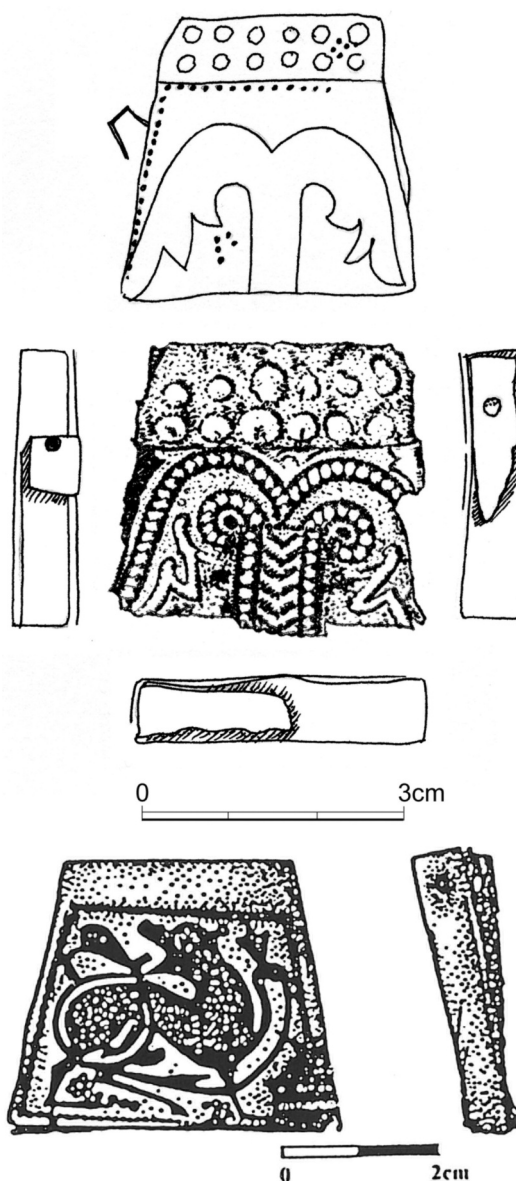
Hrob 31 z Čelákovic je tedy možno na základě esovitých záušnic malého průměru vyrobených ze silnějšího drátu v kombinaci s křišťálovou perlou datovat nejspíše do 2. a 3. třetiny či 2. poloviny 10. století. Jedná se o mladší (2.) horizont v rámci pohřebiště, kde jsou ovšem doloženy i hroby z 11. století (hrob s mincí Vratislava II., tedy 3. horizont).

Nelze vyloučit drobnou korekci v datování po komplexním zhodnocení celého čelákovického pohřebiště, pokud se podaří vysledovat nějaký prostorový vývoj na pohřebišti. Každopádně 2. polovinu 10. století můžeme považovat za dobu intenzivního používání kaptorg, jejich většího pronikání mimo pohřebiště svázané s hrady a elitním prostředím.

2.4. Rozbor motivu kaptorgy

Lichoběžníkovitá kaptorga patří bezpečně k typu IA, a to i přesto, že se nedochovala celá. Dobře zvládnutá animální výzdoba a stříbrný plech ukazují na poněkud náročnější výrobek.

Motiv čtyřnohého zvířete s hlavou otočenou dozadu a otevřenou tlamou se v českém prostředí objevuje, i když vzácně. V mnohem křehčí a stylizovanější podobě se vyskytl na kaptorze z Dobrovíze (obr. 10:2), kde však nebyl doprovázen žádnou doplňkovou výzdobou (pletence, ražené kroužky ap.). Ta je našemu kusu z českých nálezů nejbližší, z polských je mnohem dekorativněji pojatý čtyřnohý gryf s otočenou a otevřenou tlamou z depotu v Chełmu Drezdeneckém. Ten je proveden též na puncovaném pozadí, ovšem jakoby ve skoku (odlehčený), motiv je doplněn širokým, bohatě zdobeným rámem (rostlinný motiv). Na orientální předlohu či přímo původ v tomto případě ukazuje jak stylizace konce ocasu v úponku, tak detailní propracování křídel. Tento nálezy je teritoriálně vzdálen, časově jej považujeme za mladší, byl uložen do země po r. 1056 (cf. *Sląski – Tabaczyński* 1959, 16, tab. 1:3). Jen z jedné kaptorgy ze čtyř v depotu se našla vlákna. Z téhož depotu pochází ještě jedna kaptorga s animálním motivem provedeným jednodušeji, i zde se jedná o čtyřnožce s velmi dekorativně provedeným ocasem a otočenou hlavou. Je strnulejší, puncování pozadí je jemnější (*Sląski – Tabaczyński* 1959, tab. 1:1), přes tělo zvířete jsou místy vyraženy čárky, snad naznačující srst, nohy jsou snad opatřeny drápy. I tato stylizace je poměrně odlišná, byť o něco bližší než nejhonosnější kus.

Obr. 10. 1 – Debrno, kaptorga, současný stav, kresba L. Raslová; 2 – Dobrovíz, kaptorga s heraldicky pojatým otočeným zvířetem, podle N. Profantové a A. Šilhové

Jiný, prostorově bližší (Slezsko, Strzemieszyce Wielkie) polský nález sice nese též motiv čtyřnohého zvířete s otočenou hlavou a otevřenou tlamou (?), ovšem v mnohem rustikálnějším provedení ve srovnání s oběma českými nálezy. Pochází rovněž z kostrového hrobu s esovitými záušnicemi a korálky (Kóčka-Krenz 1993, 236; Sztyber 2006, tab. XX:3) a je vyroben ze zlaceného stříbra. Obsahuje zbytky plátna, převázaného šňůrkou.

Pokud se vrátíme k detailům, tělo zvířete z čelákovické kaptorgy bylo předimenzováno, oproti tomu má zvíře tenký krk a hlava je silně stylizovaná, v tomto připomíná stylizaci o něco mladší kaptorgy ze Žatce (Profantová – Šilhová 2010, obr. 11:3).

Pás přerušující tělo ji může spojovat se zvířetem ze Želének (9. stol.; Profantová – Frána 2003, obr. 1), ovšem může být též nepochopením dalšího prvku, např. na cizí předloze, v podobném místě zvíře na kaptorze přerušuje stylizovaná palma (rostlina na kaptorze z Opole Groszowic: Sztyber 2006; tab. XV:2).

Čelákovickou kaptorgu je třeba chápat jako domácí výrobek.

ZÁVĚR

Studium obou hrobů přineslo některé zajímavé poznatky: v nejstarším horizontu výskytu kaptorg se používaly jak lichobežníkovité typy velkých (Kolín) i malých rozměrů (Zeleneč, Olomouc), tak jen o málo později typy s animálními motivy (Profantová – Šilhová 2010 – typ IB, Kouřim, Praha-Za jízdrnou, Smetánka 1994) i typy II uzavřené bez víčka (Klecany I – hrob 1/F: Sláma 1977, Abb. 15:5; kvalitní vyobrazení Profantová – Šilhová 2010, obr. 18), tak kombinované ze železa a organických materiálů (Klecany I, hrob 31/05 – nepublikováno, plán hrobu Profantová 2009, obr. 8; Profantová – Stránská – Hájek 2007, obr. 4:7). Uplatnila se tedy většina z doložených technologických typů. Pravidelně se uvnitř schránek nacházela lněná vlákna či textil (Profantová – Šilhová 2010, Tab. 1), tak jako je tomu i v obou našich případech. Vzácnější je možný výskyt konopného vlákna v Čelákovících, doloženého na provázku z kaptorgy ze Stehelčevsi (Profantová – Šilhová 2010, tab. 1, obr. 17:1a,b). Také teprve podruhé byla zjištěna kůže, a to dokonce se záměrnými záhyby. Její interpretace je poměrně složitá, ve Stehelčevsi se mohla na spodní vnější stranu dostat náhodou, v případě Čelákovíc tuto náhodou vylučujeme. Byla naměřena u dvou vzorků a rozpoznána na zvětšené fotografii. Naopak zcela ojedinělé je uložení karbonizovaného dřeva do textilu, jak tomu bylo u kaptorgy v Zelenči.

Domníváme se, že ve středních Čechách se kaptorgy vyráběly nejméně ve dvou dílnách. Jedna byla v Praze, za výrobky jiné dílny či více řemeslníků lze pokládat jednoduché bronzové kaptorgy s geometrickou výzdobou (Zeleneč) či kaptorgy kombinující železnou část s jiným kovem či organickými složkami (Klecany I, Stehelčevs, Brandýsek). Důležitým technickým detailem je využití dřeva a snad i kůže ke zpevnění schránky z tenkého stříbrného plechu, jak to bylo nejlépe doloženo v Čelákovících. Náznaky tohoto postupu již byly zjištěny na exempláři z Klecan II či ze Stehelčevsi (Profantová – Šilhová 2010, 287, 298), avšak důkazů nebylo dost. V rámci kaptorg s rytou animální výzdobou tvoří čelákovický exemplář spíše starší horizont, nepříliš běžná je kombinace s geometrickou výzdobou rubové strany. Ta dosud nemá paralely ani u nás, ani v Polsku. Provedení pletence ji spojuje se stejně starou kaptorgou z Klecan II (víčko), případně s kaptorgou z Prahy-Za jízdrnou, hroby 53 a 82 (Štefan 2005, obr. 3:2; tam ovšem provedeno ve filigránu), rozměrově je klecanské také blízka. Čtyřnohé pojetí zvířete je v Čechách ojedinělé a poněkud neforemné. Nelze jej tedy příliš spojovat s heraldickým pojetím známým z Dobrovíze, nejde o podobný rukopis umělce. Umělecké zpracování kaptorgy z Klecan je o něco náročnější a vyváženější, přesto lze uvažovat o některých společných rysech: ražené oko, pletenec se středy, stylizace drápů, puncování. Ražené kroužky ji naopak pojí s běžnějšími bronzovými kaptorgami, např. ze Stehelčevsi (Profantová – Šilhová 2010, obr. 17:3), či Zelenče. Nelze však vyloučit, že ražené bodové kroužky napodobují filigránová či granulovaná kolečka, doložená na některých honosných kaptorgách (např. Ducko 1985, Fig. 69). Každopádně nákladnost kaptorgy určoval majetek otce či manžela, jak nám vypráví Ibn Fadlán (Kmietowicz et al. 1985, 109). Nákladnější schránku měla tedy dívka z Čelákovíc.

Samozřejmě již nikdy nezjistíme, jaké kombinace magických předmětů uvnitř kaptorg se považovaly za nejspolehlivější, avšak alespoň již víme, že rostlinná vlákna, snad též nazývaná návazy, k nim patřila. Z relativně častého výskytu kaptorg v hrobech dětí-holčiček (Brandýsek – 3–6 let; Klecany I, hrob 31/05 – 3 roky; Praha-Lahovice, hrob 57/59 – 6 let; Dobrovíz, hrob 1; Pražský hrad-Jízdrna; Čelákovice – 11 až 12 let; cf. Profantová – Šilhová 2010, tab. 1; též Štefan 2005, tab. 6) je zřejmé, že jejich život často nedokázaly ochránit. Alespoň nám však pomohly poodhalit jednu stránku uvažování lidí před tisíci a více lety.

LITERATURA

- Ducko, W. 1985: Birka V. The Filigree and Granulation work of the Viking Period. Uppsala.
- Hensel, W. 1965: *Ślowianczyzna Wczesnośredniowieczna*. Poznań.
- Kóčka-Krenz, H. 1993: Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu. Poznań.
- Kovařík, J. 1991: Slovanské kostrové pohřebiště v Praze 5-Motole. Praha.
- Krumphanzlová, Z. 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.–11. věku v Čechách, *Památky archeologické* 65, 34–110.
- Kmietowicz, A. – Kmietowicz, F. – Lewicki, T. 1985: *Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny 3*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Lutovský, M. 1996: Kolínský knížecí hrob: ad fontes, *Sborník Národního muzea, řada A-Historie* 48, č. 3–4 (1994).
- Militký, J. – Profantová, N. 2007: Nález keltské zlaté mince v raně středověkém hrobě na pohřebišti v Klecanech (okr. Praha-východ), *Numismatický sborník* 22, 19–29.
- Profantová, N. 2007: Deposits of ceramic and wooden pots as one most important offerings for the „last way for the afterlife“ in the 9th–10th century in the Middle Bohemia. In: C. Cosma (ed.), *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st millenium AD. Cultural artifacts and local identities*. Cluj–Napoca, 191–206.
- Profantová, N. 2009: Raně středověké pohřebiště Klecany I – přínos výzkumu v roce 2005. In: Dresler, P. – Měřínský, Z. (eds.), *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice*. Brno, 82–93.
- Profantová, N. *v tisku*: Nové poznatky o archeologicky zjištěných projevech pohanství v českých zemích. In: D. Foltýn – P. Meduna (ed.), *Cokoli kostel má, nemůže kníže odnítí ...* Praha.
- Profantová, N. – Frána, J. 2003: Příspěvek ke studiu šperkařství v raném středověku, *Archeologické rozhledy* 54, 47–58.
- Profantová, N. – Stránská, P. 2008: Muži a ženy na raně středověkých pohřebištích v Klecanech (podle poznatků archeologie a antropologie). In: S. Stuchlík (ed.), *Muž a žena v pohřebním ritu*. Acta archaeologica Opaviensia 3. Opava, 129–142.
- Profantová, N. – Stránská, P. – Hájek, M. 2007: Dětské hroby na raně středověkých pohřebištích Klecany I, II ve světle poznatků antropologie, antropogenetiky a archeologie, *Študijné zvesti SAV* 42, 141–152.
- Profantová, N. – Šilhová, A. 2010: Raně středověké kaptorgy v Čechách. Analýza nálezu z hrobu č. 22 na pohřebišti Klecany II, *Památky archeologické* 101, 283–310.
- Śląski, J. – Tabaczyński, S. 1959: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski*. Warszawa–Wrocław.
- Sláma, J. 1977: *Mittelböhmen im frühen Mittelalter I*. Katalog der Grabfunde. Praehistorica V. Praha.
- Smetánka, Z. 1994: Archaeological Excavations in the Lumbe Garden of Prague Castle and Their Implications for the Study of the Culture of the Early Czech State. In: *25 Years of archaeological research in Bohemia*. Památky archeologické – Supplementum 1. Praha, 162–167.
- Šolle, M. 1990: Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči, *Památky archeologické* 81, 140–207.
- Špaček, J. 1973: Příspěvek k hradištnímu osídlení Čelákovice a okolí, *Studie a zprávy OM Praha-východ* 1972, 5–25.
- Špaček, J. 2002: Archeologické výzkumy Městského muzea v Čelákovících v roce 2001, *Středočeský vlastivědný sborník* 20, 115–120.
- Špaček, J. 2004: Z dávné minulosti Čelákovice a jejich okolí. In: *100 let Městského muzea v Čelákovících*. Čelákovice, 145–200.
- Špaček, J. 2007: Nalezeno vzácné pohřebiště, *Zpravodaj města Čelákovice č. 2, zvláštní příloha*.
- Špaček, J. – Snítily, P. 2005: Archeologické výzkumy městského muzea v Čelákovících v roce 2004, *Středočeský vlastivědný sborník* 23, 150–157.
- Špaček, J. – Snítily, P. 2006: Archeologické výzkumy Městského muzea v Čelákovících v roce 2005, *Středočeský vlastivědný sborník* 24, 152–157.
- Špaček, J. – Snítily, P. 2007: Archeologické výzkumy Městského muzea v Čelákovících v roce 2006, *Středočeský vlastivědný sborník* 25, 113–122.
- Špaček, J. – Snítily, P. 2008: Archeologické výzkumy Městského muzea v Čelákovících v roce 2007, *Středočeský vlastivědný sborník* 26, 120–131.
- Štefan, I. 2005: Kaptorgy: pokus o kontextuální analýzu, *Studia Mediaevalia Pragensia* 5, 21–60.
- Sztyber, A. 2006: *Wczesnośredniowieczne kaptorgi z terenu ziem Polski*. Praca magisterska. Instytut archeologii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Tomková, K. 2005: Hmotná kultura raně středověkých pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí. In: K. Tomková (ed.), *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích*. *Castrum Pragense* 7, I-1. Praha, 217–304.
- Váňa, Z. 1995: *Přemyslovská Budeč*. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972–1986. Praha.
- Zoll-Adamikowa, H. 1966: *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski I*. Wrocław–Warszawa–Kraków.

NEW KNOWLEDGE ABOUT THE MANUFACTURE AND CONTENTS OF KAPTORGAS BASED ON THE STUDY OF GRAVES FROM ZELENEČ AND ČELÁKOVICE, PRAGUE-EAST DISTRICT

In this contribution, information about two graves containing kaptorgas (small caskets) from two newly discovered cemeteries in the Čelákovice region is published – it is a small bronze kaptorga with geometric decoration from Grave No. 37 (belonging to an adult woman) from Zeleneč and a large incomplete silver kaptorga decorated with an engraved animal motif on a punched background from the grave of an approximately eleven year old girl (No. 31) at Čelákovice.

Both kaptorgas belong to type IA (Profantová – Šilhová 2010), they can be opened and are equipped with a lid. However, each of them represents a different chronological horizon. The less sumptuous Zeleneč kaptorga was accompanied by earrings with eyelets and a bucket – the type of grave goods which is typical for the first half of the 10th century. The Čelákovice kaptorga was probably manufactured later than the mid-10th century. With regard to the presence of small S-shaped earrings and a crystal pearl, the third quarter of the 10th century seems to be the most probable date of manufacture of this kaptorga.

The contents of both kaptorgas were fully preserved. In the case of the Zeleneč kaptorga, there was a linen pouch inside, with a carbonized piece of wood. In the case of Čelákovice, there were identified linen fibres, an organic reinforcement (wood), and leather with folds. The remains of tiny animals, most probably bugs, could have been an additional admixture.

Fig. 1. Map section showing finds from early medieval cemeteries in the Čelákovice region

Fig. 2. Zeleneč. Central part of the cemetery with the location of Grave 37 (Feature 32)

Fig. 3. Zeleneč. Plan and grave goods from Grave 37

Fig. 4. Zeleneč. Photo of the Grave 37 (1), kaptorga (2) and inner pouch from the kaptorga (3)

Fig. 5. Zeleneč. Contents of the kaptorga - detailed view of the inside fibres

Fig. 6. Zeleneč. Spectrum of cellulose (linen fibre)

Fig. 7. Čelákovice. Plan and grave goods from Grave 31

Fig. 8. Čelákovice, Grave 31. Complex (1), detailed view of the contents of the kaptorga (2), kaptorga (3–4)

Fig. 9. Čelákovice. Spectrum of cellulose (linen, leather, wood, hemp)

Fig. 10. Debrno, kaptorga, present condition (1); Dobrovíz, kaptorga with a heraldically depicted and turned animal (2)

Photograph plate 14. 1 - Zeleneč, Grave 37, detailed view of the skull with the kaptorga; 2, 3 – Čelákovice, Grave 31, detailed view of the skull with the kaptorga, 4–6 – Čelákovice, contents of the kaptorga

---

NAĎA PROFANTOVÁ
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, PRAHA, V. V. I., LETENSKÁ 4, 118 01 PRAHA 1

JAROSLAV ŠPAČEK
MĚSTSKÉ MUZEUM V ČELÁKOVICÍCH, NA HRÁDKU 464, 250 88 ČELÁKOVICE

MIROSLAVA NOVOTNÁ
CENTRÁLNÍ LABORATOŘ VŠCHT, TECHNICKÁ 5, 166 28 PRAHA 6